

57. Statut organizacyjny, tycający się ustanowienia Rady szkolej krajowej w Królestwie Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim // Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim. – Lwów, 1867. – S.18–21.

58. Staatsgrundgesetz vom 21 December 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder // Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich Jahrgang 1867. – Wien, 1867. – S.394–396.

59. Stenograficzne sprawozdania z drugiej sesji drugiego peryodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim w 1882 roku. – (Lwów, 1882). – 900 s.

60. Soboń M. Polacy wobec Żydów w Galicji doby autonomicznej w latach 1868–1914. – Kraków: Verso, 2011. – 328 s.

61. Tomczyk R. Pierwszy projekt systemu szkolnego w nowożytnej Austrii w okresie panowania Marii Teresy // Edukacja Humanistyczna / Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP. – Szczecin, 2011. – Nr.2 (25). – S.13–22.

62. Ustawa z dnia 2 maja 1883, zmieniająca niektóre przepisy ustawy z dnia 14 maja 1869 (Dz. u. p. Nr12) // Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w Radzie Państwa reprezentowanych. Część XIX. – Wydana i rozesłana dnia 5 maja 1883. – Wiedeń: 1883. – S.199–206.

63. Vocelka K. Verfassung oder Konkordat // Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. – Graz – Köln, 1988. – S.21–42.

64. Vötelini H. Eine Denkschrift des Grafen Johann Anton Pergen in Gesamtdeutsche Vergangenheit. Festgabe für Heinrich Ritter von Srbik zum 60. Geburtstag am 10. November 1938. – München: Bruckmann, 1938. – 168 s.

65. Weinzierl-Fisher E. Die Kirchenpolitische Lage in der Donaumonarchie um 1867 // Gesellschaft, Politik und Verwaltung in der Habsburgermonarchie 1830–1918 / Hrsg. von Glatz F. – Stuttgart, 1987. – S.138–180.

66. Weitensfelder N. Studium und Staat: Heinrich Graf Rottenhan und Johann Melchior von Birkenstock als Repräsentanten der österreichischen Bildungspolitik. – Wien: WUV-Universitätsverlag, 1996. – 189 s.

67. Wolff L. The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture. – Stanford: Stanford University Press: 2010. – 504 s.

68. Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej / red. S. Wołoszyn. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965. – 794 s.

69. Zwiedineck-Südenhorst H, Wolf A. Maria Theresia, Josef II. und Leopold II. 1740–1792. – Berlin, 1884. – S.116–494.

Varanytsya A. O., graduate student, Institute of Ukrainian Studies Ivan Krypiakevych NAS of Ukraine (Ukraine, Lvov), annavend@ukr.net

«Die schule ist ein politikum»: the educational systems as a political strategy of the Habsburgs in Austrian Galicia

This research is devoted to the educational system strategies of the monarchs of the Habsburg Monarchy during the «long 19th century». The article is an analysis of the content of the educational legal acts, as well as their motives, results and practical consequences. The ambitious project to spread education among all classes of society had been conceived during the era of Maria Theresa. However, it took more than half a century from the moment of first declarations to the first steps of implementation. Only in the '60 of the 19th did Franz Joseph I manage to be close to realize the ideas conceived by his predecessors. Franz Joseph I conducted a policy of decentralization, which helped to end the civilization gap in education between Vienna and Galicia. This research is based on the general scientific methodology, as well as on the historical one, in accordance with the principles of historicism, objectiveness and the quantitative system investigation of the past.

Keywords: Galicia, education system, education policy, the Habsburgs Monarchy.

* * *

УДК 796:3(520)«19/20»

Тимошенко Ю. О., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України (Україна, Київ), Tymoshenko-history@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ЯПОНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

Досліджено маловідомий у вітчизняній науці пласт знань про розвиток спорту і фізичного виховання в Японії після реставрації імператорської влади. Звертається увага на активне запровадження урядом нових видів спорту і їх швидка популяризація поміж населення країни, місце навчальних закладів у культивуванні світових спортивних практик. Мета дослідження – розкрити особливості організації рухової активності населення Японії на межі століть. Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу. Результати дослідження та їх обговорення. Значний відсоток навчального навантаження в освітніх закладах відводився на фізичне виховання. Місцеві школи усіх рівнів не мали єдиних програм чи підручників. Кожен навчальний заклад на власний розсуд складав освітні програми та підбирав необхідний навчальний матеріал. Скажімо, в навчальних програмах ординарних шкіл географія, історія, малювання, спів були за вибором учнів, тоді як гімнастика – обов'язковою. Водночас, окрім уроків фізкультури, у школах обов'язковими були також заняття з плавання та японського фехтування. Додавково, на вибір учнів, культивували футбол, регбі, бейсбол, але заняття ними проводилися за бажанням і у вільний від навчання час.

У першій десятилітті ХХ ст. владою Японії усвідомлюється значення спортивних змагань для престижу країни у світі, та для піднесення національної гордості – всередині. Не зважаючи на досить специфічне географічне становище, на острови постійно запрошуються іноземні команди та атлети.

Стосовно ж олімпійської підготовки, то вона була не лише в зоні уваги громадськості, але й місцем докдання фінансової допомоги уряду. Матеріальні засоби, якими оперували спортивні федерації, для тих років були досить значними. В першу чергу, велику допомогу вони отримували від імператорської родини. Водночас, потужну фінансову підтримку спортивним асоціаціям надавали великі промислові товариства, концерни, як то Мітсуї, Мітсубісі тощо: вони будували стадіони, фінансували поїздки за кордон японських чемпіонів і проїзд до Японії спортсменів із Європи й Америки.

Висновки. Спеціально організована рухова активність структурується в Японії після Реставрації, завдяки кардинальним зрушенням усіх сфер суспільного життя країни. Вирішальну роль у цьому процесі відіграло запровадження уроків фізичного виховання у навчальних закладах. Японія стала однією з перших у світі де його ввели в якості обов'язкової дисципліни. Реформи Мейдзі відкрили країну зовнішнім впливам, одним із яких став розвиток «європейського» спорту. Світові спортивні практики досить швидко і міцно прищепилися на місцевий ґрунт, не без величезного стимулювання й заохочення держави та бізнесових структур. Одночасно, всляк підтримку отримували традиційні національні види рухової активності японців.

Ключові слова: японський спорт, фізичне виховання, асоціація, атлети.

Японія знаходиться в іншій частині нашої півкулі, має досить специфічну культуру (що асоціюється у переважній більшості співвітчизників із екзотичною), кардинально іншу систему письма й алфавіт – все це суттєво звужує можливість отримання інформації про неї. Тож не дивно, що у доступній літературі інформація про розвиток фізичної культури і спорту в цій країні, по-перше, обмежується повідомленнями про культивування традиційних видів, які виступають радше філософсько-оздоровчими практиками, аніж спортом. По-друге, статистичними викладками результатів виступів японських спортсменів/команд на міжнародних турнірах. У запропонованій розвідці з'ясовується історія появи і розвитку європейського спорту на Японських островах наприкінці ХІХ – першій третині ХХ ст. Під поняттям «європейський» у статті виступає спорт у його класичному розумінні (навіть тоді, коли мова йтиме про бейсбол), на протигагу національним видам рухової активності, як то японська стрільба з лука, фехтування на мечях (надзвичайно поширені у досліджуваній період і культивовані в навчальних закладах, про що далі), айкідо, дзюдо тощо.

Мета дослідження – розкрити особливості організації рухової активності населення Японії на межі століть.

Об'єктом дослідження є розвиток спорту на Японських островах.

Предметом – інституціалізація спортивної сфери Японії наприкінці XIX – першій третині XX ст.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. В 1858 р. останній сьогун Токугава передав владу імператору Кіндзіотенно, що стало кроком на шляху до зміни кількох століть політичної історії країни. Однак кардинальні зрушення у цій сфері прийнято пов'язувати із наступним імператором – Мацухіто, який зійшов на престол у 1868 році. Зверну увагу, що в японській традиції усталився підхід за яким зі вступом на престол нового імператора у країні починається нове літочислення. Найдавнішим предком правлячого імператорського дому визнають Дзиму, який посів престол 600 р. до н.е. Цей рік і вважається першим роком японського календаря. Щоби при цьому не згадувати кожен раз ім'я імператора, яке є священним, кожному періоду правління дається якась поетична чи просто красива назва. Правління Мацухіто отримало назву *Мейдзі* – «яскравий/світлий спокій». Тобто 1868 р. є першим роком Мейдзі, або ж 2528 роком від моменту вступу на престол імператора Дзиму.

3 січня 1868 р. в імператорському палаці в Кіото один із придворних, Івакура Томомі, виголосив маніфест про реставрацію імператорського правління, скасування інституту *сьогунату* і запровадження натомість нового уряду. Власне цей акт і наступні за ним реформи отримали в Японії назву *Мейдзі ісін* – «оновлення років Мейдзі». Аби наголосити на поверненні повноти влади імператорові, у науковій літературі до цих подій застосовують ще термін «*Рестаурація*». Щоб акцентувати на незворотності змін і остаточному розриві з попередньою політичною системою, у березні 1869 р. імператорська сім'я переїздить у нову столицю – Токіо («*Східна столиця*»): таку назву у липні 1868 р. отримало давнє місто Едо. В 1871 р. розпочалися радикальні зрушення в житті японського суспільства, що отримали назву *буммей кайка* – «освічена цивілізація» [1, с. 19], дослідження яких залишу іншим науковцям, натомість, зупинюся на розвитку саме фізичної культури та спорту в означений період.

У 1871 р. створено Міністерство народної освіти, яке взяло під свій контроль запровадження загальної початкової освіти в країні. Від того часу всіх батьків зобов'язали віддавати дітей віком від 6 до 14 років до школи. Звільнялися від обов'язкового навчання діти найбільш багатих сімей, які не могли вносити плату за нього, а також хворі, стан яких не дозволяв бути присутнім на заняттях. Відразу зауважу, що реформи в освітній царині були масштабними й тривалими і не обмежилися періодом Мейдзі, продовжившись у наступний період *Тайсьо* (1912–1926 рр.).

Система освіти була досить складною, як на мене. Початкова школа (першого ступеня) мала два рівні: нижчий і вищий. Ще в 1869 р., до створення Міністерства освіти, спеціальним законом у школах

цих рівнів запроваджено уроки гімнастики. Середня школа також була двоступеневою. На нижчу ступінь приймали дітей 12 років, які могли подати свідоцтво про закінчення другого курсу вищої початкової школи. Підлітки, які не мали атестату (скажімо, навчалися вдома), вступали після складання іспитів. Навчання на цьому рівні також платне і тривало 5 років до яких додавався 1 додатковий клас для тих, хто далі не планував навчатися. Навчальний тиждень становив 28–31 годину. Випускники середньої школи могли вступати на нижчі посади в цивільній адміністрації або до військових шкіл.

Натомість більшість випускників складала вступні іспити до вищих середніх шкіл. Їх було лише 8 на країну. Навчання там тривало 3–4 роки. Молодь, яка успішно закінчила повний курс, отримувала право вступати без іспитів до університетів: у м. Токіо (відкрився у 1877 році), м. Кіото (1897), м. Сендай (1907 на о. Тохоку), м. Фукуока (1910, о. Кюсю), м. Саппоро (1919, о. Хоккайдо). Поряд із названими державними університетами, існували й приватні вищі навчальні заклади, найвідоміші з яких *Кейо дайгаку* та *Васеда* (останній засновано в 1882 р.) [2, с. 4].

Дисциплінованість і старанність у навчанні були під постійним контролем шкільної та місцевої адміністрації. Очевидець зауважує, що коли учень без поважної причини впродовж п'яти днів не відвідував школу, вчитель повинен був вислати застереження батькам. У випадку, коли б воно не подіяло, він подавав рапорт мерові, який чи то переконанням, чи погрозами змушував батьків відсилати дітей на навчання, водночас, повідомляючи про такий випадок префекта (щось на зразок обласного керівника). Назагал, лише біля 90 днів на рік діти мали вільними від навчання [3, с. 158]. Втім, результати не забарилися – коли в 1874 р. лише 1,7 млн. дітей відвідували школу, то в 1901 р. таких було вже 4,6 млн., а на 1935 р. – понад 7 млн.

Звертаю увагу на той факт, що значний відсоток навчального навантаження в освітніх закладах відводився на фізичне виховання (!). Місцеві школи усіх рівнів не мали єдиних програм чи підручників. Кожний навчальний заклад на власний розсуд складав освітні програми та підбирав необхідний навчальний матеріал. Складається враження, що основним завданням вчителів було прищепити любов до батьківщини, дати дітям моральне виховання, а також фізично розвинути і зміцнити їх організм. Скажімо, в навчальних програмах ординарних шкіл географія, історія, малювання, співи були за вибором учнів, тоді як гімнастика – обов'язковою. Відтак, на 1935 р. програми шкіл усіх рівнів передбачали 3 години на тиждень фізичного виховання, як для хлопчиків, так і для дівчаток. В університетах на нього відводилося 5 годин тижнево. Водночас, окрім уроків фізкультури, у школах обов'язковими були також заняття по японському фехтуванню і плаванню. Додатково, на вибір учнів, культивували футбол, регбі, бейсбол, але заняття ними проводилися за бажанням і у вільний від навчання час [4, арк. 9].

Дослідник повсякденного життя японців означеного періоду зауважує, що «На відміну від своїх західних однолітків японська молодь раніше ігнорувала заняття спортом. Селяни щоденно зміцнювали тіло, займаючись

важкою працею, а юнаки–самураї захоплювалися верховою їздою, вправами з шаблею та луком – це залежало від того, якій школі бойових мистецтв надавав перевагу клан. Сумо в цей час вважалося швидше традицією, а не власне видом спорту... [...] Якщо щорічний звичай сходити на вершину Фудзі впродовж тривалого часу існував поміж чоловіків різного віку (жінки не допускалися на Фудзіяму), то він не був альпінізмом, а виконанням особливого ритуалу. Також і виступи, які влаштовували юнаки на подвір'ї святилища, під час яких вони піднімали величезне важке каміння, були ритуалом, покликаним з'ясувати чи прихильна до них *ками*. Як і більшість інших країн, в Японії фізична сила високо цінувалася не з точки зору естетики, але тому, що вважалося, що сильний чоловік користується особливою прихильністю богів. Тому до місцевих силачів ставилися як до людей, яким допомагають невидимі вищі сили. [...] Європейське розуміння спорту прийшло в Японію з Америки одночасно з поняттям про індивідуальні змагання. [...] За наказом Міністерства освіти з 1880 р. в інститутах у якості нової дисципліни запроваджувалася гра в теніс, а згодом, коли співробітники міністерства здійснили ознайомлюючу поїздку на Захід, з'явився необхідний інвентар і тренери з цього виду спорту. У 1884 р. було створено спеціальну інституцію, котра пропагувала гру в теніс у школах. В університетах, особливо токійських, набував популярності бейсбол *«японці познайомилися з ним у 1872 р., а 1934 р. будуть сформовані перші професійні команди – Ю. Т.»*, і незабаром сформули студентську команду, яка в 1905 р. у товариському матчі зустрілася з американськими бейсболістами зі Стенфордського університету. І хоча вона зазнала поразки, авторитет команди був високим. Вона привезла з-за кордону нові звичаї, пов'язані з культивуванням цього виду спорту: оркестр на стадіоні, групи підтримки зі слоганами і носіння особливої форми. Студентки жіночих університетів із захопленням поставилися до нової гри, і незабаром Японія наповнилася школярками і студентками, які красувалися в кепках тієї команди, за яку вони вболівали [5, с. 146–148].

Влада докладала максимум зусиль, щоб японці в очах іноземців виглядали цивілізованою нацією. Були заборонені старі звичаї, які здавалися європейцям варварськими: загальні громадські лазні, татування, продаж порнографічних книг і гравюр. Японська традиційна чоловіча зачіска *тьоммаге* – довге волосся, закручене в жмуток на маківці – здавалася іноземцям дивною і тому не підходила для громадян оновленої країни. Відтак, у 1871 р. вийшов наказ усім без винятку постригтися (*сампацу рей*). У 1873 р. це зробив імператор, після чого $\frac{3}{4}$ чоловічого населення Токіо вчинили так само [1, с. 24].

У дуже складній ситуації опинилися колишні самураї, кількість яких доходила до 400 тис. Це була єдина соціальна група, з якої бралися кадри шкільних учителів, армійських офіцерів, поліцейських, керівників промисловості, адміністративний персонал. Уряд був зацікавлений у тому, щоб залучити їх на свій бік. Нові реформи їх зачіпали найперше і викликали значне невдоволення. Їх образило зрівняння станів у правах, що позбавила самураїв виняткового права на захист вітчизни і пов'язаних із цим привілеїв. Вони насилу

перенесли такі новації, як заборона традиційної зачіски *тьоммаге* і самурайського ритуального самогубства *харакірі*. Коли ж у 1876 р. їм заборонили носити мечі, у низці випадків це викликало відкриті виступи. Відтак, якщо початково реформи не зустріли серйозного спротиву, то від середини 1880-х років ситуація змінилася: бездумне наслідування західних зразків, нехтування власними традиціями викликали невдоволення по всій країні [1, с. 28]. У такій ситуації вирішальне значення для об'єднання нації (стосовно прийняття непопулярних, почасти, реформ) мала успішна війна з Китаєм, а згодом і з Росією. Конфлікт із Китаєм не вимагав якихось надзусиль – надто не рівними були військові потенціали країн. Його значення було в об'єднанні нації в одне ціле, спільне переживання небезпеки (утім це, передусім, стосується війни з Росією) і так само спільне почування перемоги. Власне, обидва конфлікти засвідчили не так потужний патріотизм і відданість імператорові, як пробудження нової нації, в якій мілітарна складова займатиме важливе місце. Через це у суспільстві зростає запит на фізичний вишкіл молоді, як у навчальних закладах, так і поза ними.

Від самого початку реформ, вплив американської університетської системи був досить відчутним у японських вишах. Місцеві студенти, які навчалися в університетах США, познайомилися і перейняли методику тамтешніх тренерів і вже в 1878 р. імператорський університет у Токіо запрошує американця Георга Ліланда в якості наставника для підготовки інструкторів з легкої атлетики. За рік перші випускники роз'їхалися країною, знайомлячи громадян із новими видами спорту. За для популяризації нових зразків рухової активності, в 1886 р. у країні організували перше легкоатлетичне свято, а в 1892 – перші регулярні змагання із бейсболу [4, арк. 8], який став одним із найпопулярніших видів «неяпонського» спорту.

На міжнародній арені японські спортсмени заявили про себе на початку ХХ ст. В 1911 р. було створено Японську асоціацію любительського спорту (ЯАЛС), яка разом із Національним олімпійським комітетом (постав у 1912 р.) перебрали на себе представницькі функції за межами країни. Засновником і першим президентом ЯАЛС був відомий поступовець національного спорту, творець дзюдо Дзігоро Кано, який на той час уже був членом Міжнародного олімпійського комітету (від 1909 р.). Перші олімпійські старты – Ігри у Стокгольмі 1912 року – не стали чимось винятковим: двоє спортсменів взяли участь у змаганнях із бігу. І хоча перемоги здобути не вдалося, початок було покладено! Того таки року Японія започаткувала проведення Далекосхідних ігор, які в подальшому що два роки збирали (окрім господарів) китайських, філіппінських та інших атлетів. Перші олімпійські золоті медалі японські спортсмени завоювали у 1928 р. в Амстердамі: М. Ода в потрібному стрибку й Ю. Цурута у плаванні брасом на 200 м. [6, с. 407].

Зростає значення спорту на початку ХХ ст. досить чітко простежується на прикладі місцевих університетів. Їх організація багато в чому наслідує американські зразки, але їхній вплив на суспільство значно більший, оскільки відсоток японців – випускників вишів значно вищий, ніж в інших країнах. Майже всі особи, які

мали повну середню освіту прагнули вступити до університетів, а відтак, долучалися до занять фізичним вихованням. Всі вищі в новому столітті мали футбольне поле з біговими доріжками, тенісний корт і басейн. Тож не дивно, що на початок 1930-х років існувало понад 40 різноманітних федерацій, подекуди дві-три із них керували одним видом спорту. Таке різноманіття ускладнює чітку деталізацію системи фізкультурно-спортивних організацій Японії. Назагал, у 1931 р. усі федерації нараховували біля 6 млн. членів, а їх сукупний річний бюджет перевищував мільйон ієн (ієна в ті роки за купівельною спроможністю, приблизно, рівнялася французькому франку).

У перші десятиліття ХХ ст. владою Японії усвідомлюється значення спортивних змагань для престижу країни у світі, та для піднесення національної гордості – всередині. Не зважаючи на досить специфічне географічне становище, на острови постійно запрошуються іноземні команди та атлети: у ті роки по Японії здійснили турне регбійні команди Канади й Австралії, а також численні тихоокеанські професійні колективи з бейсболу; з певною періодичністю туди приїздили кращі легкоатлети Німеччини, США, Франції; провідні американські пловці. Стосовно ж олімпійської підготовки, то вона була не лише в зоні уваги громадськості, але й місцем докладання фінансової допомоги уряду.

Вище вказувалося, що на початок 1930-х років система організації фізичної культури та спорту була досить представницькою, а верховне керівництво здійснювалося міністром освіти. Наразі зупиню увагу на найвпливовіших та чисельніших з поміж них, інформацію про які вдалося віднайти у зведеннях Міжнародного сектора Вищої ради фізкультури СРСР за 1935 р.:

1. *Мейїї жингу* (Атлетична федерація), яка організувала японські першості по 18 видам спорту (по всіх олімпійських видах, а також стрільбі з лука, джиуджитсу та боротьбі). Її бюджет у 1931 р. становив 66 437 ієн.

2. Любительська легкоатлетична асоціація Японії, щось на зразок місцевого олімпійського комітету. Вона керувала виключно 14 олімпійськими видами спорту. Їй доручали підготовку і формування команд на Олімпійській та Далекосхідні ігри. Бюджет – 147 тис. франків.

3. *Нінпон Рікуйто Генмей* – відповідала за розвиток легкої атлетики по регіонах країни. Мала 15 федеральних ліг. Бюджет 87 700 франків.

4. Японська футбольна асоціація, мала 9 районних ліг. Бюджет 54 тис. франків.

5. Волейбольна асоціація – 9 районних ліг. Бюджет 25 тис. франків.

6. Хокейна асоціація (хокей на траві) складалася з 4 районних ліг. Бюджет 20 тис. франків.

7. Японська асоціація регбі. Поділялася на підрозділи, які опікувалися розвитком гри у: а) навчальних закладах (школах й університетах); б) у клубах, які прямували до професіоналізму. Бюджет не відомий.

8. Баскетбольна асоціація, складалася із 46 регіональних ліг. Бюджет 68 тис. франків.

9. Асоціація плавання очолювала 21 районну лігу і контролювала роботу університетської федерації

плавання. Бюджет – 170 тис. франків [4, арк. 9зв]. Зверну увагу, що плавання, як вид спорту, почав культивуватися в Японії досить пізно через брак басейнів. Однак в минулі роки, до Реставрації, самураї ставилися до нього досить поважно – в острівній країні не може бути інакше. Лише на початку ХХ ст., коли у навчальних закладах з'явилися команди плавців і цей вид спорту набув популярності, уряд увів плавання у шкільний розклад. Перший басейн збудували в 1907 р. у Токіо в рамках проведення виставки досягнень промисловості країни, яка проходила в парку Уено [5, с. 148]. До того плавали і влаштовували змагання в р. Суміда (*Сумідагава*), що протікала через місто. Тож не може не викликати поваги настільки швидка розбудова організаційної структури цього виду по всій країні.

10. Марафонська асоціація. Бюджет 4000 франків [4, арк. 9зв]. Не зважаючи на досить скромну цифру бюджету, біг на великі дистанції на островах був (і залишається) досить поширеним і розвивався приватною ініціативою.

«Традиційно 2 і 3 січня (дата змінна) проводиться дводенна марафонська естафета «*Екіден*» (назва походить від давньої кур'єрської системи зв'язку; інакше – естафета листонош, які в стародавні часи бігом несли поштову сумку, передаючи її своєму наступнику кожні 5-10 кілометрів) між містами Токіо і Хаконе (туди і назад – 216,4 км, розділені на 10 етапів). Нині у дводенній естафеті беруть участь команди 15 найбільш відомих коледжів і вона є однією з найважливіших подій легкоатлетичного життя Японії.

Красивим словом «*екіден*» називаються також популярні змагання в естафетному бігу з шести етапів на марафонській дистанції 42 км 195 м. Спортсмени після завершення свого етапу передають стрічку наступному учаснику» [7].

11. *Дан Нінпон Тайку то Кноги* (гімнастична асоціація) [4, арк. 9зв]. Цей вид спорту один із перших «європейських» запровадили як навчальну дисципліну в школах і дана асоціація опікувалася її викладанням і культивувацією.

12. Любительська гімнастична асоціація, об'єднувала 46 товариств. Бюджет 74 тис. франків.

13. Гімнастично-танцювальна асоціація, займалася популяризацією і розвитком ритмічних «європейських» танців. Японія була однією з перших країн де танцювальне мистецтво почало культивуватися як один із видів спорту.

14. *Схокен Кай*, відповідала за популяризацію фізичного виховання поміж населення країни. За для цього нею видавався щомісячний бюлетень. Бюджет 125 тис. франків.

Поряд із названими, існувала низка асоціацій, які в більшій чи меншій мірі регулювали діяльність/розвиток традиційної стрільби із лука. На мою думку, це радше не вид спорту, а рухова активність, що зближує її учасника з минулим країни, такий собі прояв людиною своєї етнічності. Це спосіб стати японцем! І нині з її допомогою юнак чи дівчина залучається до традиції, підтримує тяглість японської культури. Стрільба із лука (поряд з іншими традиційними видами рухової активності) – важливий складник національної культури, який формує японця. Серед найвпливовіших асоціацій

першої половини 1930-х років, що культивували традиційну стрільбу з лука, були:

15. *Сенкю Кай*, сприяла розвитку стрільби із лука (національним видом спорту), складалася з 11 регіональних ліг.

16–17. *Дай Ніппон Схакаку Кай* і *Ніппон Кнудо Кай* також відповідали за культивування національної стрільби з лука. Друга більш впливова і значна, нараховувала 46 регіональних ліг. Її бюджет становив 73 тис. франків [4, арк. 9зв].

В Японії мистецтво стрільби з лука зветься *кюдо*. Воно розвивалося цілком самостійно. Лук помітно відрізнявся від європейського своєю простотою, техніка володіння ним дещо інша, втім, головна відмінність – у філософських засадах дзен-буддизму. Сучасне *кюдо* сформувалося на підставі двох стилів: Огасавара-рю і Хекі-рю. Луки роблять із дерева або бамбука, стріли виготовляють із бамбука, наконечники залізні, на іншому кінці кріплять три пера. Стріляють у *кюдо* на відстань від 28 до 60 м., залежно від величини мішені [8, с. 319].

18. *Бутокі Кай*, головна організація, яка здійснювала керівництво традиційними видами спорту (національні єдиноборства, меч, стрільба з лука), об'єднувала 46 різних асоціацій. Бюджет становив 800 тис. франків [4, арк. 9зв].

Після Реставрації європейська вогнепальна зброя витіснила самурайський меч з ужитку. Утім, його широке застосування солдатами під час японсько-китайської війни 1895 р. повернуло зброю заслужено славу. Створене у тому таки році *Товариство бойових чеснот Великої Японії* популяризувало фехтування мечем серед молоді, а в 1920 р. змінило різні назви фехтувальних технік на «кендо». Цей рік вважається офіційним роком народження цього бойового мистецтва. Популярність *кендо* зростала, по-перше, в міру посилення тиску країн Заходу на Японію, а по-друге, в процесі мілітаризації суспільства. Спрошене фехтування набуло поширення поміж школярів і сприяло патріотичному вихованню молоді. У 1929, 1934 і 1940 роках було організовано перші змагання з *кендо* на кубок імператора країни [9].

19. Японська жіноча спортивна асоціація, організувала змагання і керувала всіма видами спорту, якими займалися жінки. Японія була поміж перших країн, де інституціалізується жіночий спорт зі своїми правилами й вимогами.

20. Бейсбольна асоціація, відповідальна за культивування суто японського виду бейсболу, в який грали м'яким м'ячем. Бюджет становив 33 тис. франків [4, арк. 9зв].

21. *Кодо Кан* – федерація джиу-джитсу. Бюджет 567 тис. франків. Привертає увагу фінансова потужність саме тих асоціацій, які розвивають традиційні форми рухової активності – у наведеному переліку їхні бюджети подекуди у десятки разів перевищують бюджети «європейських» видів спорту.

22. Асоціація пінг-понгу. Бюджет 33 тис. франків.

23. Асоціація верхової їзди. Об'єднувала 46 товариств. Мала власних коней і манежі. Бюджет 580 тис. франків, куди входили субсидії від держави [4, арк. 10]. Це перша асоціація стосовно якої вдалося зафіксувати протекціоністську політику влади. Можливо, це

пов'язано з тим, що, по-перше, кінний спорт назагал є досить дорогим, а по-друге, названа асоціація опікувалася культивацією національного виду кінних змагань *дакіу* – певна аналогія з кінним поло. Манеж імператорського палацу був чи не єдиним у країні де систематично грали в цю гру.

24. Любительська боксерська федерація, об'єднувала 46 ліг.

25. Асоціація скетінг-рінга (роликові ковзани), мала 6 районних ліг, Бюджет 14 тис. франків.

26. Національна лижна асоціація, розпалася на 46 ліг. Бюджет 23 тис. франків [4, арк. 10]. Лижі з палицями (звичні для нас нині) завезли з Європи тільки на початку ХХ ст. Японці їх використовували в якості екіпіровки в засніжений час, для того, щоб армія завжди залишалася в боєздатному стані. Наприкінці *епохи Мейдзі* країну захопив лижний спорт і альпінізм аж на стільки, що уряд вдається до запрошення австрійських, французьких і шведських тренерів, які відкривали спортивні школи. Взимку 1911 р. австрійський майор Теодор фон Лерх разом із японським офіцером Нагаока Гайса проводив навчання молодих військових гірськолижному спуску, а після закінчення курсу вони організували у містечку Госік Онсен у префектурі Ямагата перший в історії країни гірськолижний турнір.

На 1924 р. в Японії відкрилося вже 39 готелів, розрахованих на любителів катання на лижах, в деяких із них започатковувалися клуби його шанувальників. У японського гірськолижного спорту була своя родзинка – можливість після активного проведення часу на снігових схилах гір відпочити і зігрітися в гарячій *офуро* (якщо дуже спрощено – традиційна баня). З тих пір гірські лижі ставали дедалі популярнішими, незважаючи на репутацію елітарного виду спорту – у Госік Онсен була організована спеціальна траса для катання аристократії. Імператорська сім'я також полюбила лижі, а брат імператора Хірохіто Тітібу навіть домігся спорудження на Хоккайдо першого гірськолижного курорту міжнародного класу. Для його будівництва і облаштування викликали фахівців із Європи.

У 1928 р. японські лижники вперше взяли участь у європейських змаганнях, де викликали подив інших спортсменів формою лиж – вони були довші й тонші за інших. Призових місць вони не вибороли, але заявити про себе змогли. Успіх прийшов до них у 1956 р. під час VII Зимової Олімпіади в Італії, коли Тіхару Ігая посів друге місце в змаганнях зі слалому [10].

27. Японська асоціація веслування складалася з 4 ліг. Бюджет 14 тис. франків [4, арк. 10].

Таким чином, у першій третині ХХ ст. спортивна діяльність у Японії чітко інституціалізується, постає ціла низка асоціацій, що керують окремими видами. Розгалуженість їх відділень по країні сприяє доступності широким верствам суспільства спеціально організованої рухової активності. Втім, переважна більшість молоді займалася спортом лише у період навчання, по закінченні якого полишала гру. Поміж інших видів, надзвичайною прихильністю користувалися традиційні види спорту, як то фехтування, стрільба з лука, єдиноборства. Вони користувалися значно більшою популярністю, ніж будь-який «імпортований» вид. Усі діти в школах займалися фехтуванням на мечач. У селах змагання зі стрільби з лука притягували все населений

в окрузі кількох кілометрів. Турніри по сумо відвідувало по 15–25 тис. глядачів – це співмірно з популярністю футболу в тодішній Англії. Традиційний японський спорт пустив глибоке коріння в усіх суспільних верствах і цим частково можемо пояснити чому Японія так швидко засвоїла ті види рухової активності, яких її навчили європейці.

Водночас, окрім перелічених, існували ще 11 університетських спортивних федерацій, загальний бюджет яких у 1931 р. становив близько 200 тис. франків [Там само].

Серед такого організаційного різноманіття в Японії існувала лише одна професійна спортивна організація – Федерація японської боротьби сумо (*ор сумі*). На загал же у країні розвивався винятково любительський спорт, який давав можливість брати участь у міжнародних змаганнях, а це, своєю чергою, дозволяло багато мандрувати, а за умови перемоги – ще й приносило честь, славу, а відтак і забезпечене майбутнє у тодішній Японії. Власне завдяки таким пріоритетам названа вище Любительська легкоатлетична асоціація була однією з найвпливовіших у країні: їй доручалося представництво за кордоном, вона відповідала за організацію міжнародних зустрічей, вона формувала збірні команди для участі в Олімпійських і Далекосхідних іграх. Відтак, вона користувалася великими дисциплінарними правами. Наприклад, коли низка спортсменів у 1934 р. із політичних мотивів відмовилися брати участь у Далекосхідних іграх, які проводилися у Манілі (Філіппіни), асоціація негайно вжила відповідних заходів проти університетів, які вони представляли – ті були позбавлені права участі в першості Японії. Всі спортсмени представили письмові вибачення, які опублікували в усіх найбільших газетах, а їх тренерів позитивно дискваліфікували! [Там само]. Звертаю увагу на цей факт – тренерів покарали набагато суворіше за спортсменів. Це тому, що вони старші, відтак, більш відповідальні, а тому мали не допустити такого демаршу від молоді, бо є більш розумнішими. Оскільки вони цього не зробили, мали понести суворе покарання і не гідні були далі тренувати/виховувати молодь.

Прикметно, що в Японії досліджуваного періоду не сформувався велосипедний спорт, хоча велосипеди коштували не дорого – біля 165 франків. Цей вид транспорту з'явився на островах в 1890 р, викликавши загальне здивування. Як не дивно нині, але початково до цих *дзітенся* ставилися як до кумедних пристосувань. Утім вони поступово завоювали популярність, особливо поміж кур'єрів і поштарів, які працювали в центрі Токіо. Перші веломашини зібрані в Японії (переважно триколісні), були досить незручними – дерев'яні колеса дозволяли їздити лише по рівній дорозі. Велосипеди з гумовими покришками з'явилися після російсько-японської війни і повільно завоювали прихильність серед населення аж до кінця *епохи Мейдзі*. Втім, навіть тоді сміливців, які зважилися проїхатися на *дзітенся* у невеличких містечках чи селах, супроводжували вибухи сміху, люди вважали таке видовище надзвичайно веселим. Тому широкої популярності велосипед набув лише наприкінці 1920–х років. Тож і не дивно, що велотреків у країні не було [5, с. 281].

Матеріальні засоби, якими оперували спортивні федерації, для тих років були досить значними. В першу чергу, велику допомогу вони отримували від імператорської родини. Зокрема, чимала сума була відпущена імператором на участь в Іграх X Олімпіади у Лос–Анджелесі в 1932 р. Значні кошти для участі в Олімпійських і Далекосхідних іграх виділяло й міністерство освіти, яке назагал було найбільшим донором спортивних організацій країни. Часто місцеві адміністрації також надавали матеріальну підтримку клубам і гурткам, а часті й самі організовували спортивні свята. Це прикметна риса усіх тогочасних мілітаризованих країн – чи то СРСР, чи Німеччина, чи Японія – держава активно підтримує спеціально організовану рухову активність, нав'язуючи їй власні смисли.

Водночас, потужну фінансову підтримку отримували спортивні асоціації від великих промислових товариств, концернів, як то Мітсуї, Мітсубісі тощо: вони будували стадіони, фінансували поїздки за кордон японських чемпіонів і проїзд до Японії спортсменів із Європи й Америки. На загал, коли справа йшла про поїздку за кордон або приїзд в країну іноземних спортсменів, то спортивні асоціації були впевнені в отриманні матеріальної підтримки як від громадських, так і урядових організацій, оскільки це сприяло піднесенню авторитету Японії у світі [4, арк. 10зв].

Незважаючи на те, що в Японії не видавалося спортивних щоденних газет, найбільші часописи такі як «Токіо», «Асакі», «Нітч–Нітч» та ін. обов'язково мали великий спортивний відділ, на чолі якого стояв профільний редактор. Японські газети надавали спортивному руху і реальну допомогу шляхом організації матчів з бейсболу, легкої атлетики тощо. Наприклад, у 1935 р. газета «Асакі» організувала легкоатлетичну зустріч Японія–США.

Стосовно матеріально–технічного забезпечення рухової активності зауважу, що в середньому в Японії на 3000 жителів припадав один зал для джиу–джитсу і фехтування, стенд для стрільби з лука і футбольне поле. Різні спортивні споруди належали чи префектурі, чи окремим товариствам. Врешті, кожна школа мала свій гімнастичний зал. У розпорядженні легкоатлетичної асоціації були 13 стадіонів із біговими доріжками понад 300 м, і більше 20 стадіонів, із бігові доріжки яких рівнялися 200 м. Усього в країні на середину 1930–х років було 15 стадіонів місткістю від 30 до 60 тис. глядачів. Чимало було і басейнів для плавання: 6 довжиною 50 м, і понад 20 басейнів – 25 м [4, арк. 10]. Для такої територіально невеликої країни досить поважні цифри.

Висновки. Спеціально організована рухова активність структурується в Японії після Реставрації, завдяки кардинальним зрушенням усіх сфер суспільного життя країни. Вирішальну роль у цьому процесі відіграло запровадження уроків фізичного виховання у навчальних закладах. Японія стала однією з перших у світі де його ввели в якості обов'язкової дисципліни. Реформи Мейдзі відкрили країну зовнішнім впливам, одним із яких став розвиток «європейського» спорту. Світові спортивні практики досить швидко і міцно прищепилися на місцевий ґрунт, не без величезного стимулювання й заохочення держави та бізнесових

структур. Одночасно, всіляку підтримку отримували традиційні національні види рухової активності японців. За менш як пів століття спортивна сфера на островах інституціалізується, набуваючи керованості й структурованості. Результатом тандемної діяльності суспільства і влади стосовно культивування спорту в Японії, став успіх її спортсменів уже в другому періоді Ігор Олімпіад, коли ті потужно вийшли на міжнародні старту.

Перспективи подальших досліджень. У силу того, як усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої та багатогранної теми як поступ рухової активності у різних країнах світу, обов'язково переглядатиметься низка, колись здавалося б непорушних істин, створюючи об'єктивну картину історії розвитку спорту.

Список використаних джерел

1. Гришелева Л. Д. Японская культура нового времени. Эпоха Мэйдзи / Л. Д. Гришелева, Н. И. Чегодарь. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 234 с.
2. Высшие учебные заведения и научно-исследовательские учреждения Японии. – М.: ВИНТИ, 1961. – 90 с.
3. Велерс Г. Современная Япония / Перевод И. Армандь. – М.: Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1904. – 258 с.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6660. – «Сводки международного сектора Высшего совета физкультуры СССР». – (февраль 1935 – 7 апреля 1935). – 27 аркушів.
5. Фредерик Л. Повседневная жизнь Японии в эпоху Мэйдзи / Пер. с фр. А. Б. Овезовой; Науч. редакция М. В. Демченко. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 310 [10] с.: ил.
6. Олимпийский спорт: в 2 т. / В. Н. Платонов, М. М. Булатова, С. Н. Бубка [и др.]; под общ. ред. В. Н. Платонова. – К.: Олимпийская литература, 2009. – Т.1. – 736 с.: ил.
7. Режим доступу – <http://yami.bbcity.ru/viewtopic.php?id=367#p13862>
8. Бондарь А. И. Все о Японии / Предисловие Ю. В. Макарова; Худож.-оформитель С. И. Правдюк. – Х.: Фолио, 2008. – 543 с., ил.
9. Режим доступу – http://text.tr200.biz/referat_fizkuljtura_i_sport/?referat=589705&page=1
10. Режим доступу – <http://www.polathermalhotel.com/gornolyzhnye-kurorty/58-istoriya-poyavleniya-gornolyzhnogo-sporta-v-yaponii.html>

References

1. Grishelova L. D. Yaponskaya kultura novogo vremeni. Epokha Meydzi / L. D. Grishelova, N. I. Chegodar. – M.: Izdatelskaya firma «Vostochnaya literatura» RAN – 1998. – 234 s.
2. Vysshie uchebnye zavedeniya i nauchno-issledovatel'skie uchrezhdeniya Yaponii. – M.: VINTI, 1961. – 90 s.
3. Velers G. Sovremennaya Yaponiya / Perevod I. Armand. – M.: Tipografiya T-va I. D. Sytina, 1904. – 258 s.
4. Tsentralniy derzhavniy arkhiv gromadskikh ob'ednan Ukraini. – F.1. – Op.20. – Spr.6660. – «Svodki mezhdunarodnogo sektora Vysshego sojeta fizkultury SSSR». – (fevral 1935 – 7 aprelya 1935). – 27 arkushiv.
5. Frederik L. Povsednevnyaya zhizn Yaponii v epokhu Meydzi / Per. s fr. A. B. Ovezovoy; Nauch. redaktsiya M. V. Demchenko. – M.: Molodaya gvardiya, 2007. – 310 [10] s.: il.
6. Olimpiyskiy sport: v 2 t. / V. N. Platonov, M. M. Bulatova, S. N. Bubka [i dr.]; pod obshch. red. V. N. Platonova. – K.: Olimpiyskaya literatura, 2009. – T.1. – 736 s.: il.
7. Rezhim dostupu – <http://yami.bbcity.ru/viewtopic.php?id=367#p13862>
8. Bondar A. I. Vse o Yaponii / Predislovie Yu. V. Makarova; Khudozh.-oformitel S. I. Pravdyuk. – Kh.: Folio, 2008. – 543 s., il.
9. Rezhim dostupu – http://text.tr200.biz/referat_fizkuljtura_i_sport/?referat=589705&page=1
10. Rezhim dostupu – <http://www.polathermalhotel.com/gornolyzhnye-kurorty/58-istoriya-poyavleniya-gornolyzhnogo-sporta-v-yaponii.html>

Timoshenko Yu. O., doctor history of science, associate professor of social humanities department National University of physical education and sport of Ukraine (Ukraine, Kyiv), Tymoshenko-history@ukr.net

Historical features development of physical culture and sports in Japan late XIX – the first third of the twentieth century

Investigated a little-known layer in domestic science knowledge development of sports and physical education in Japan after the restoration of imperial power. Attention is drawn to the active introduction of new government sports and their rapid popularization among population and the place of education in cultivating international sports practices. The aim of the study – reveal features of the motor activity of the population of Japan at the turn of the centuries. Research methods. The work is based on using historical analysis of scientific literature and sources; systematic and comparative analysis. Research results and discussion. A significant percentage of workload in educational institutions to set aside in physical education. Local schools at all levels weren't have the only programs or textbooks. Each school at its discretion has made the educational program and picked up the required materials. For example, in an ordinary school educational programs on geography, history, drawing, singing was the choice of students, while the gymnastics – is necessary. However, in addition to physical education classes in schools were also mandatory classes in in swimming fencing Japanese. In addition, the choice of students, cultured football, rugby, baseball, but their sessions were held at the request of and in their free time.

In the first decades of the twentieth century, Japanese authorities realized value of sports for the prestige of the country in the world, and to raising the national pride – inside. Despite the rather specific geographical situation of the islands are always invited foreign teams and athletes.

As for Olympic training, it was not only in the area of public attention, but the venue of financial assistance government. Materiel, which operated sports federations for those years have been quite significant First of all, is the great help they received from the royal family. However, the strong financial support of sports provided conference large industrial companies, trusts, such as Mitsui, Mitsubishi and others. They built stadiums, financed trips abroad and Japanese champions travel to Japan athletes from Europe and America.

Conclusions. Specially organized structured physical activity in Japan after the restoration, thanks to a radically changed all areas of public life. A key role in this process was played by the introduction of physical education lessons in schools. Japan was one of the first in the world where it was introduced as a compulsory subject. Meiji reforms have opened the country to external influence, one of which was the development of «European» sports. Global sports practice quickly and firmly get on the local soil, not without huge incentives and encourage state and business structures. At the same time, all support received traditional national kinds of Japanese motor activity.

Keywords: Japanese sport, physical education, association, athletes.

* * *